

# ”De syv sandemænd”

Vilfred Friborg Hansen

Lige vest for Rønde, på sydsiden af landevejen, lidt vest for Knubbro Bæk, ligger et dysseanlæg, der af de lokale tidligere var kendt som ”de syv sandemænd”. Fra vejen ses kun en klynge træer, men hvis man går over marken, der tilhører Ågård, Århusvej 1, Følle, møder man en temmelig stor klynge sten, der fremtræder som en langdysse med tre gravkamre. Der er dog tale om en noget hårdhændet restaurering af det oprindelige dysseanlæg, der formodentlig bestod af en sammenbygget langdysse og runddysse. Restaureringen blev foretaget af ejeren af marken i 1880’erne.

En senere ejer, Børge Mikkelsen, der havde gården fra 1946 til 1996, fortalte historien om stedet og dets særprægede navn sådan til mig i 2001:



Figur 1. ”De syv sandemænd”, foto VFH 2011.

## Sagnet om de syv sandemænd

”Monumentet er i dag omgivet af høje træer og ligner en skibssætning. Men det er muligvis blevet så grundigt restaureret en gang i 1880’erne, at dets autenticitet i den nuværende form kan være tvivlsom. På grund af syv store sten i anlægget har det på et tidspunkt været kaldt ”de syv sandemænd”. Der knytter sig det sagn til stedet, at det oprindeligt var et tingsted, hvor man engang skulle have afgjort en sag af allerstørste betydning. Der var indkaldt syv vidner, ”sandemænd”, men de var købt af den ene part til at vidne falsk.

Dommeren havde nok på fornemmelsen, at der var noget galt med vidnesbyrdene, men de syvs ordfører, en gudsforgåen rad, tilbød uden at blinke, at de ville sværge på sandheden af deres ord, og at han ville ønske, at de ville blive forvandlet til sten på stedet, hvis de løj.

Dommeren tog dem på ordet. Han lod dem sværge, og i samme nu, de havde aflagt eden, blev de til sten. Og der må de nu stå til evig tid som straf for deres forbrydelse”.

## Senere skæbne

Dækstenene til de oprindelige dyssers gravkamre blev ifølge Børge Mikkelsen brugt til at bygge stenkisten under den nye Århusvej i 1854 (den nuværende hovedvej og Hovedgade). Dette stemmer med Nationalmuseets første optegnelser om stedet fra 1894, hvor det noteres, at anlægget i forbindelse med anlægget af den nye Aarhus-Grenaa landevej, der forløber lige nord for, sammen med flere dysser i nærheden blev ”plyndret”. Museet anfører også, at anlægget har været udsat for ”en hårdhændet og meget uheldig restaurering, foretaget af ejeren selv”. Restaureringen må altså være sket før 1894 og har vel været et sikkert velment forsøg på at råde bod på ødelæggelserne ved vejanlægget i 1854.

Mærkeligt nok omtaler Nationalmuseet hverken i 1894 eller senere sagnet om de syv sandemænd. De lokale har åbenbart ikke fortalt historien til museets folk.

Hvis vi antager, at restaureringen er foretaget af ejeren en del år efter 1854 og før 1894, så må den formastelige ejer være Søren Christensen ”Smed”, der ejede gården ”Bernbo” (matr. nr. 3) fra 1863 og frem til omkring århundredskiftet. Ågård – og nabogården Århusvej 3 - er nemlig først udstykket fra Bernbo efter århundredskiftet 1900, formodentlig i 1906.

Søren ”Smed” var i øvrigt dannebrogsmænd og veteran fra krigen i 1864. Det passer fint med, at han har haft så stor historisk interesse, at han – desværre helt uden den fornødne fagkundskab - gik i gang med at restaurere det storslåede dysseanlæg, som han sikkert har været stolt af at have liggende på sin mark. Man kan forestille sig, at han dengang har høstet stor anerkendelse for sin indsats af de lokale.

Hans Ellekilde skriver i 1923<sup>1</sup>, at ”mindesmærket er nu desværre ødelagt. To af sandemændene står ved indkørslen til Røndegaard, to andre skal være i haven samme sted. Efter fotografi at dømme har de syv sandemænd muligvis været de syv sidste sten i en langdysses sidekreds, hvor selve dyssen i ældre tid er forsvundet”.

Nationalmuseet noterer i 1935, at stedet er bevokset med løvtræer, så dyssen ikke kan ses fra landevejen, og at ”ejeren har med vilje beplantet stedet, for at dyssen ikke skal blive ødelagt, og for at undgå forespørgsler med henblik på køb af stenene”. Ejeren var venligt stemt over for en restaurering, men en fredning kunne ”af forskellige grunde” ikke ordnes med det samme.

Ejeren var på det tidspunkt Niels Holst, og oplysningen passer med lokales beretning om Niels Holsts store interesse for anlægget. En senere ejer, Børge Mikkelsen, fortalte i 2001, at Holst efter at have solgt gården i 1940 hvert år kom og besøgte oldtidsanlægget og sad der en tid i stilhed.

Efter Nationalmuseets besøg i 1935 blev anlægget fredet og tinglyst tre år senere. I fredningsteksten er stedets tilstand meget nøjagtigt beskrevet - hvilke sten, der er bevaret og i hvilken tilstand (se senere).

John Widahl fortæller, at i hans barndom i 1940'erne blev dyssen kaldt ”Kongstedet” og hans far Børge Widahl omtaler det samme i sine erindringer fra begyndelsen af 1900-tallet. Det kunne lyde, som om ideen om et tingsted er blevet forbundet med kongens tilstedeværelse. Derimod er det helt umuligt at forklare, hvorfor området dernede, altså marken omkring Knubbro bæk, altid blev kaldt ”Frankrig”. Området har

---

<sup>1</sup> Hans Ellekilde: ”Gennemgang af Kaløegns Folkesagn”, i ”Det første danske Hjemstavnskursus i Rønne ved Kaløvig 1. – 10. august 1923”, Aarhus 1924.

været populært som legested for byens børn, der også om vinteren søgte ned til mølledammen ved Følle Mølle, lige ved siden af, for at kælke og løbe på skøjter.

Børge Mikkelsen fortalte i 2001, at hele marken omkring oldtidsanlægget vrimlede med oldtidslevn, utallige stenøkser og flinteredskaber. Nationalmuseet noterer i 1894, at der har ligget to oldtidshøje vest for anlægget, og at der også her er fundet talrige levn fra oldtiden.

## Fagkundskabens tolkning

Mit eget tip, da jeg besøgte anlægget, var at der er tale om en langdyse med tre gravkamre. Børge Mikkelsen talte om oprindelig tre gravhøje eller tre runddysser. Vi har begge misforstået det hele, i hvert fald hvis man skal tro på sagkundskaben i form af Nationalmuseet.

Museet besøgte som nævnt anlægget første gang i 1894 og tolkede det som en langdyse i nord, bygget sammen med en runddyse i syd. Det nordligste af langdyssen noteres at være ødelagt og indgået i dyrkningen af den omgivende jord.

Den bevarede del af langdyssen blev målt til at være 16 meter lang og 9 meter bred, mens runddyssen målte 11 meter i diameter. Langdyssens tre gravkamre er alle bevaret, men i miserabel tilstand. Runddyssens gravkammer er også bevaret, om end i meget mangelfuld tilstand.

De bevarede sten noteres alle at være "meget anselige og genrejst ved restaureringen".



Figur 2. "De syv sandemænd", et udsnit. Foto VFH 2011.

## Langdyssens bevarede sten

I fredningsteksten fra 1938 noteres, at følgende sten af langdyssen er bevaret:

**Randsten:** fem i øst, fire i vest, alle stående.

Det **nordlige gravkammer:** en bæresten i syd, en i vest, mens tre i nord er opsat i nyere tid ved restaureringen, to gangsten (sten i gangen, der fører ind til gravkammeret) bevaret mod øst.

Det **midterste gravkammer:** en bæresten i nord, to par gangsten mod øst.

Det **sydlige gravkammer:** to bæresten i nord og vest, et par gangsten mod øst.

"Alle sten er meget anselige og genrejst ved restaureringen. Trægroet i ager".

## Runddyssens bevarede sten

19 store **randsten** er bevarede.

Af **gravkammeret** er bevaret to bæresten mod nord og to mod syd. Den østlige ende mangler. To par gangsten mod vest, med to tærskelsten.

Alle sten bemærkes at være meget store og "trægroet i ager".

## Senere besigtigelser

Nationalmuseet besigtigede stedet igen straks efter krigen, i 1946. Beskrivelsen ved den lejlighed er den samme som i 1935 og fredningsteksten i 1938.

I 1982 er det Skov- og Naturstyrelsen, der er på "nyberejsning af fredede lokaliteter". Styrelsen har genopmålt anlægget og kommer til følgende mål for langdyssen: 18 m lang, 10,5 m bred, altså begge mål lidt større end Nationalmuseets tidligere. Men styrelsen noterer også, at "oprindelig længde er uvis, ovennævnte længdedimension er en smule usikker, da afgrænsningen mod runddyssen mod syd ikke kan fastlægges præcist". Anlæggets bund ligger i niveau med marken mod øst, mens der mod vest er et "ca. 0,5 – 1,0 m stort terrassehak uden for randstenene".

Det noteres, at nogle af stenene er væltet, men ellers fremstår anlægget "meget pænt og seværdigt".

1987 er Skov- og Naturstyrelsen igen på stedet og giver nu en ny beskrivelse af langdyssens midterste kammer: "Af selve kammeret ses kun én stor, væltet sten, formentlig en nordlig bæresten (men kan dog også være en vestlig randsten nedraslet i krateret efter et helt sløjfet kammer). Derudover forefindes af gangen to par bæresten (hvoraf den sydvestlige er væltet) samt to hertil hørende tærskelsten".

2012 er det Moesgaard Museum, der er på "museal besigtigelse". Museet bekræfter stort set de tidligere beskrivelser, men har fundet brændt flint omkring dyssen og noterer i øvrigt, at der på grund af sammenbygningen af langdyssen og runddyssen er tale om et "kompliceret" anlæg.

Lad mig slutte med nogle af de ord, der går igen i de mange beskrivelser lige siden den første i 1894: et "anseligt", "kompliceret" og "seværdigt" anlæg.

Ærgerligt, at adgangsforholdene er temmelig umulige. Det bedste råd er nok at smide bilen ved Hospice Djursland og gå ad stien lige nord for hospicet ned i bunden af Knubbro Bækdal. Når stien i bunden af dalen drejer mod syd, fortsætter man i stedet lige ud over Knubbro Bæk ad den primitive træbro. Herfra ses anlægget tydeligt, og så er det bare at have gummistøvlerne på og gå over marken derud. Og håbe på ejerens forståelse.

Det lyder måske kompliceret, men hele vandreturen er faktisk kun på højst 300 - 400 m.

Kilde: Vilfred Friberg Hansen: "Følles historie", Rønde 2004, under beskrivelsen af Ågård, Århusvej 1 (utrykt hæfte, kan lånes på biblioteket).

[www.kulturarv.dk/fortidsminder](http://www.kulturarv.dk/fortidsminder).

Artiklen her er skrevet februar 2020.